

Recensie *Stiefmoeder*

Arjan Peters

*De taal als levensader*¹

Geen gewoon Haags meisje: onder die noemer kan het literaire werk van Nicolette Smabers (1948) worden gevangen. Een Haags-Scheveningse jeugd in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw, met een Indische vader en katholieke moeder, vormt telkens de bron van waaruit Smabers haar alter ego's (onder wisselende namen) op onderzoek stuurt. Daarbij gaat het haar niet zozeer om autobiografische ontboezemingen en bekentenissen, maar veeleer om de taal, die de hoofdpersonen in staat stelt een geschiedenis de verlangde scherpe contouren te geven. Preciezer geformuleerd: een niet-geschiedenis te ontdoen van de onzekerheden die daarvan het gevolg zijn.

Want het lijkt erop, dat de ouders van het kind nu juist veel in het werk stelden, om hun dochter wél te laten opgroeien als een gewoon Haags meisje. Om dat voor elkaar te krijgen, moesten die ouders allerhande complexe familieverhoudingen, én de angstwekkende achterliggende oorlogstijd (toen hun huis deel uitmaakte van de Atlantikwall, waardoor zij met 135.000 andere Hagenaars tijdelijk dienden te evacueren), kunstmatig zien toe te dekken.

Maar een kind vangt wel eens wat op. Het kan veel niet plaatsen, begint te fantaseren, grijpt zich vast aan de taal teneinde zich een geschiedenis toe te bedelen die het de illusie van een vast omliggende achtergrond kan schenken.

Die eigen wereld maakt haar eenzaamheid natuurlijk nog groter- al is het datzelfde vermogen tot afzondering, waarbinnen beelden tot sensibele symbolen uitgroeien, dat Smabers' handelsmerk mag heten.

Haar bescheiden oeuvre is niet onopgemerkt gebleven, al bleef de respons van een groter publiek tot dusverre uit. Nicolette Smabers debuteerde in 1983 met *De franse tuin*, waarin ze haar thematiek verkende door middel van korte prozaschetsen, toen beproefde ze het korte verhaal (*Portret van mijn engel*, 1987), waarna ze de schildering van haar jeugd voorlopig afrondde met de intrigerende novelle *Chinezen van glas* (1991).

Toch bleef er nog iets te vertellen over, en wederom moest daarvoor een ander genre worden veroverd: dat is de roman *Stiefmoeder* geworden. De dood van de vader was al eerder ter sprake gebracht. In het nieuwe boek wordt, ingehouden en hoogst ontroerend, het levenseinde van de moeder beschreven. En zoals steeds gaat het Smabers niet om die ingrijpende gebeurtenis, maar om moeders verduisterde levensverhaal en de verhalen van familieleden die met het hare verknoot zijn, en die de dochter in staat stellen haar eigen afkomst te definiëren.

¹ Recensie Arjan Peters in De Volkskrant

De in Indië geboren vader Paul had daar met zijn eerste vrouw Ilse een dochter, Francien. Ilse stierf aan tbc in Davos, Francien bleef daar om door een pleegmoeder te worden opgevoed.

Als volwassene komt ze ineens 'terug' naar Den Haag, waar haar vader met zijn tweede vrouw Martha een nieuw gezinnetje heeft gesticht. De kinderen Hayo en Andrea (de vertelster van *Stiefmoeder*) staan plotseling oog in oog met hun halfzusje, dat na één nacht en een pijnlijke scène zomaar weer oplost. Vervolgens wordt er over Francien weer fanatiek gezwegen.

Vader krijgt een hartaanval en blijft voortaan arbeidsongeschikt thuiszitten. Als Andrea veel later haar moeder vraagt hoe dat nu allemaal zat, ook met moeders eigen geschiedenis (die in 1935 nog ongehuwd zwanger was van Paul, waardoor ze door haar familie werd uitgestoten), stuit ze op een dichte deur. Moeder wenst er niet over te praten. 'Blijkbaar kende ze de taal een hoofdrol toe in het besturen van haar leven, het was een levensader die ze naar believen af kon knippen dan wel openhouden naar de tuin van haar ervaringen. Wat daar groeide werd stevig ingeperkt.'

Voor dochter Andrea is de taal evenzeer een levensader, maar dan in de zin van strohalm, boei, sluis. Als volwassene gaat ze werken als administratrice op haar oude school: 'Als ze van school naar huis fietste, had ze soms het gevoel dat niets in de wereld erop gerekend had dat zij er ook zou zijn.' Ze trouwt en wordt moeder- maar haar nuchtere man Gijs ziet niets in haar gegraveerd in het verleden, terwijl zij ijverig brieven schrijft aan broer Hayo, aan de halfzus Francien die inmiddels in Texas woont, en aan haar moeder.

De verhalen die langzaam maar zeker haar jeugd en die van haar ouders in kaart brengen, laten zien dat geschiedenissen (vooral als zij niet verwerkt zijn) zich plegen te herhalen- een vertrouwd motief in Smabers' werk. 'Hayo en ik hebben geen geschiedenis, wij hebben ouders,' noteert Andrea. Iets vergelijkbaars gold voor Francien, die een boerse jeugd leidde in Davos- terwijl ze het verleden van haar ouders alleen als exotisch verhaal kent. En Andrea's broer Hayo komt er laat achter dat hij zijn gedrag (niet goed kunnen studeren, in paniek een abortus voorstellen als de geliefde zwanger blijkt) opvallend parallel loopt met dat van zijn vader, vele jaren eerder.

Het bijzondere aan *Stiefmoeder* is de onsentimentaliteit en beeldende kracht ervan. Zelfs sprookjesachtig is de sfeer die in dit boek dikwijls, al blijft Andrea op haar hoede in het ontrafelen van haar voorgeschiedenis; erop beducht dat de kleurrijke familiechroniek die zij al schrijvend en lezend ziet ontstaan, de nodige smartelijke klappen herbergt.

Het kind dat haar moeder Martha in 1935 ter wereld bracht, leefde slechts tien dagen. Na zijn dood werd Paul junior doodgezwegen.

Maar dankzij de levensader van de taal kan Andrea (die ooit op school een dood broertje verzon, want een gezin van twee kinderen stond zo mager) haar broertje alsnog even voor zich zien. En als ze bij haar stervende moeder zit, en broer Hayo belt op, die het gevoel heeft dat moeder dood

is, gaat ze op zijn verzoek kijken – moeder slaapt -, en zegt hem dan dat Martha voor altijd is ingeslapen.

Een uur later gaat ze weer kijken. Martha is voor altijd ingeslapen. Opnieuw voegt de werkelijkheid zich naar de taal, die het verhaal op dat moment belooft af te sluiten. Het waargebeurde sprookje kan, op papier gezet, nu ook derden moeiteloos in de boeien slaan.

Arjan Peters (De Volkskrant, 18 april 2003)